

ΙΣΤΟΡΙΚΟΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΓΙΑΝΝΕΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1998

**ΜΝΗΜΗ
ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ
1951-1996**

Θ. Παλαζωτος

† ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ
1951-1996

Στις 20 Νοεμβρίου 1996 έσβησε, ύστερα από μακρόχρονη αντίσταση στο θάνατο, ο βυζαντινολόγος Θανάσης Παπαζώτος. Ο Θανάσης Παπαζώτος υπήρξε από τους πιο ταλαντούχους νέους αρχαιολόγους με πολύπλευρη δραστηριότητα, συγγραφικό έργο και ευαίσθητο τάλαντο δημιουργού στις εικαστικές τέχνες. Υπήρξε μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού *Ιστορικογεωγραφικά*, τό οποίο τροφοδοτούσε συνεχώς με πρωτότυπα δημοσιεύματα. Τό περιοδικό έχασε έναν πολύτιμο συνεργάτη και σύμβουλο.

Δημοσιεύουμε εδώ (μέ όρισμένες διορθώσεις και συμπληρώσεις) κείμενο του Β. Κατσαρού, μέλους της Συντακτικής Έπιτροπής του περιοδικού, πού έκφωνήθηκε στή Μέρα Τιμής και Μνήμης πού οργάνωσε τό Πνευματικό Κέντρο της Κοινότητας Αγίου Άθανασίου Δράμας (της γενέτειρας του Θανάση Παπαζώτου), μέ τή συμπλήρωση ενός χρόνου από τό θάνατο του νεότατου αρχαιολόγου. Όσοι τόν γνώρισαν θά τόν θυμούνται πάντα μέ μιá πικρή μεταλαγχολική σκέψη για τόν άδικο και πρόωρο χαμό του.

Η μνήμη του, μνήμη των άθανάτων.

Έκδηλώσεις πού τιμούν τούς πνευματικούς ανθρώπους πού άνέδειξε ό τόπος, στοχεύουν στο νά ξαναφέρουμε στή μνήμη αυτούς πού ξεπέρασαν τά όρια του δικού τους περιβάλλοντος και ξεχώρισαν μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο ή κύκλο ανθρώπων πού εκτίμησε τήν προσφορά και τή δράση τους, ώστε ή ανάγκη νά τούς ανακαλέι, είτε στήν άτομική είτε στή συλλογική μνήμη, δέν είναι απλώς μιá ανάγκη κοινωνικής εκδήλωσης, αλλά εκδήλωση αγάπης.

Γι' αυτό ή εκδήλωση του Πολιτιστικού Συλλόγου της γενέτειρας του Θανάση Παπαζώτου έχει ένα χαρακτήρα συγκινησιακό, επειδή ένα «παιδί του τόπου», ό Θανάσης Παπαζώτος, τιμάται μεταθανάτια από τούς «ανθρώπους του τόπου» του. Δέν ξέρω άν και πόσο ό ίδιος θά αποζητούσε μιá τέτοια τιμή. Είμαι ώστόσο βέβαιος ότι άν κάπου κυκλοφορεί σάν αγέρας ανάμεσά μας θά συγκατανεύει στο γεγονός ότι ανταμώνουν σ' αυτή τήν αίθουσα συγγενείς, φίλοι, γνωστοί, χωριανοί, παλαιότεροι και νεότεροι· για νά τόν ξαναφέρουν στή μνήμη όσοι τόν γνώρισαν και για νά μάθουν οί νεότεροι πώς «ανεβαίνουν λίγο ψηλότερα» δυνάμεις πού άνέδειξαν οί ρίζες αυτού του τόπου.

Ό ρόλος των όμιλητών σέ εκδηλώσεις μνήμης τέτοιου είδους είναι νά θυμηθούμε, νά κρίνουμε, νά εκφράσουμε ό,τι ό καθένας μπόρεσε ν' αποκομίσει από τίς στιγμές της

ζωής που τον έφεραν κοντά στη μορφή και τη δράση του Θανάση Παπαζώτου. Η άγωγιά μας είναι να δώσουμε κάποια από τα βασικά στοιχεία του χαρακτήρα και προπαντός να συλλάβουμε εκείνα που συγκρότησαν το ήθος του πρώτα ως ανθρώπου και ύστερα ως επιστήμονα. Γιατί και ως άνθρωπος και ως επιστήμονας ο Θανάσης Παπαζώτος χάραξε βαθιά τα σημάδια του, όπου πέρασε, όπου κι αν κινήθηκε, ώστε σήμερα να τον τιμά σύσσωμος ο κόσμος μέσα στον οποίο έδρασε και η φήμη του να ξεπερνά τα σύνορα της χώρας στους ειδικούς βυζαντινολόγους της αρχαιολογικής επιστήμης.

Θά προσπαθήσω, ένα χρόνο και 9 μέρες μετά τον θάνατό του, τα λόγια μου (τά λόγια ενός φίλου πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα) να είναι τόσο απλά και βέβαια στην προσπάθεια τη δύσκολη να στήσω την εικόνα του και να εκτιμήσω την προσφορά του. 'Ο χρόνος που πέρασε επιτρέπει μία τέτοια προσέγγιση, αφού η δύναμη της παρουσίας του γίνεται ακόμη πιο έντονη και η αναζήτηση της μορφής του περισσότερο αποκορυσταλλωμένη ανάγκη.

'Ο Θανάσης Παπαζώτος γεννήθηκε τό 1951 έδω, στον τόπο αυτόν, όπου και μεγάλωσε. Πρώτο παιδί της οικογένειας του Νικολάου και της Κυριακής Παπαζώτου τράβηξε τα δύσκολα χρόνια της ζωής της ελληνικής επαρχίας όπως τη γνωρίσαμε οι πολλοί μέσα στις δυνατότητες αλλά και τις δυνάμεις της ελληνικής οικογένειας που του πρόσφερε δυό ακόμη αδελφια, τον Λεωνίδα και τη Γεωργία. Οι δυσκολίες της καθημερινής ζωής και οι συνθήκες είναι γνωστές σε σάς (τους κατοίκους του 'Αγ. 'Αθανασίου) ειδικότερα που ζήσατε ή ζητε το μόχθο της βιοπάλης. 'Εμείς ξέρουμε σήμερα ότι αυτό τό περιβάλλον μέ τις στέρσεις των ανέσεων δημιουργεί έναν κόσμο αξιών μέσα μας, μία διαδικασία δημιουργικών ικανοτήτων που περιμένουν την ώρα να εκδηλωθούν κι ως τότε συσσωρεύονται και πλάθουν τον χαρακτήρα τόν άνθρωπο. 'Ο Θανάσης περιμένε την ώρα να πραγματώσει στά δημιουργημένα του όνειρα τό πάθος του να σπουδάσει 'Αρχαιολογία. Μαθητής ακόμα γύρευε τούς αρχαιολογικούς τόπους κι έψαχνε μέ τις πρώτες του έρευνες να γνωρίσει τά πράγματα του παρελθόντος. Ταυτόχρονα ή φύση του τοπίου κι οι χαρακτήρες των ανθρώπων ολοκλήρωναν μία ώριμη προσωπικότητα ενός νέου μέ καθαρό μυαλό και ευαισθησίες που ανοίγονταν στο χώρο της δημιουργίας. 'Ηταν, τι καλύτερο για έναν άνθρωπο που ήθελε να σπουδάσει αρχαιολογία, μία επιστήμη ολότελα του 'Ανθρώπου από την πιο απλή του εμφάνιση στον κόσμο ως την υψηλότερη έκφραση του πολιτισμού του.

Τό 1970 ο Θανάσης Παπαζώτος πέτυχε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 'Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατέχει μία βαρεία κληρονομιά στην παράδοσή της. 'Ηταν, και είναι ακόμη και σήμερα, μία Σχολή που ξεχώριζε ανάμεσα σε πολλές. 'Αποτελούσε την πρωτοπορία στο πνευματικό στερώμα της Νεοελληνικής 'Ιστορίας. 'Ιδιαίτερα ο χώρος του 'Αρχαιολογικού Τμήματος, που είχε την τύχη να έχει στις τάξεις των αρχαιολόγων της καθηγητές όπως ο Χρ. Τσούντας, ο Κωνσταντίνος Ρωμαίος, ο Γεώργιος Σωτηριάδης, ο Γεώργιος Μπακαλάκης, ο Στυλιανός Πελεκανίδης, ο Μανόλης 'Ανδρόνικος αλλά και ο Χρυσάνθος Χρήστου, ένθουσίαζε τόν έσωτερικό κόσμο του νέου φοιτητή που δέν έκλεισε τά ενδιαφέροντά του στα στενά πλαίσια των τυπικών μαθημάτων. 'Ο Θανάσης Παπαζώτος γέμισε τις σπουδές του μέ έμπειρία και δράση παρακολουθώντας και συμμετέχοντας στις αρχαιολογικές ανασκαφές και κερδίζοντας συνεχώς την εκτίμηση των δασκάλων του που διαισθάνονταν ότι αυτός ο φοιτητής στήριζε τό μέλλον του πάθους της διδασκαλίας τους.

Γνώρισα τόν Θανάση μέσα σ' αυτή την περίοδο. 'Η ακόρεστη δίψα για την κατάρτιση

ση τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν ἔδωσε τὴν καθημερινή συναναστροφή καὶ τὴ συζήτηση σέ μιὰ γερὴ σχεδιά αδόλευτης φιλίας. Θυμᾶμαι τὴ στιγμή πού γράφαμε μαζί ἐξετάσεις στό ἀμφιθέατρο τῆς Σχολῆς, φθινόπωρο θαρρῶ τοῦ 1975, στὴ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία καὶ Τέχνη, τὸ τελευταῖο τοῦ μάθημα γιὰ τὸ πτυχίο. Μὲ ἀνυπομονησία περίμενε τὴν ὥρα νὰ πιάσει δουλειά στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ἦταν περιζήτητος. Ἔτσι γίνονταν τότε μέ τούς καλούς, πού εἶχαν τὴ φήμη τοῦ καλοῦ, προτοῦ ἀποφοιτήσουν.

Προσλαμβάνεται τότε στὴν 9ῃ Ἐφορεία βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων στὴ **Θεσσαλονίκη**. Ἐκεῖ, στά χαμηλά κι ἀνθρώπινα γραφεῖα τῆς Ροτόντας, μέ τόν ὑπέροχο ἐσώκλειστο κῆπο τοῦ μνημείου, ὁ Θανάσης Παπαζῶτος βρέθηκε σέ μιὰ κυψέλη ἀρχαιολόγων πού δέν ἄργησε νὰ τοὺς κερδήσει μέ τόν τρόπο του. Μετέβαλε καθημερινά τὴν κούραση καὶ τίς εὐθύνες σέ αἰσιόδοξη καὶ γελαστὴ ἀτμόσφαιρα κερδίζοντας διπλά τὴν ἐκτίμηση τῶν πάντων. Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς χρυσῆς δεκαετίας τῆς 9ῆς Ἐφορείας πού ἀνέδειξε τὴ Θεσσαλονίκη σ' ἓνα λαμπρὸ βυζαντινὸ ὁλοζώντανο μνημεῖο. Ὁ Παπαζῶτος εἶναι παρὼν σέ ὅλες αὐτές τίς ἐργασίες. Εἶναι παρὼν στὴν ἀνασκαφὴ, στὸν σχεδιασμό, στίς ἀποφάσεις, ἀλλὰ πρὸ πάντων στὴν πραγματοποίηση τῶν ἐργασιῶν. Παντοῦ· στίς ἀνασθηλωτικὲς ἐργασίες, στὴν ἀνάδειξη τῶν μνημείων, στό στήσιμο τῶν μουσείων, στὴν ὀργάνωση τῶν ἐκδηλώσεων. Δέν λείπει φυσικὰ κι ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν ἀνθρώπων, στό ὁποῖο ἐμπιστεύεται τίς σκέψεις καὶ τίς ἐπιδιώξεις, κι αὐτὸ τὸ περιβάλλον γίνεται πλατὺ, ὅλο καὶ πιὸ πλατὺ, καθὼς ἔχει τὸ χάρισμα νὰ μεταδίδει τὸν αἰσιόδοξο κόσμον του καὶ στοὺς ἄλλους.

Οἱ σεισμοὶ τοῦ 1978 πού μετέτρεψαν τὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης σέ ἐργοτάξια βρῖσκει τὸν Θανάση Παπαζῶτο ἔτοιμο ν' ἀντιμετωπίσει τὴν κατάσταση μέ ὅλους τοὺς συναδέλφους του, πού ἀντλοῦσαν τὴ δύναμη ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πού τοὺς μετέδιδε. Δουλεῖ ἀκούραστα κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας, χτίζοντας μαζί τοὺς τὰ ἐρεπωμένα μνημεῖα, χαρίζοντάς τοὺς ἀπειρες κι ἀλησμόνητες στιγμὲς καθημερινῆς διδασχῆς καὶ ὁδηγώντας τοὺς στὴν ἐπίτευξη τοῦ τέλειου. Αὐτὴ εἶναι ἡ σκληρὴ δουλειὰ τοῦ Ἀρχαιολόγου πού βρῖσκει στιγμὲς τοῦ δικοῦ του ἀναπαυμοῦ στίς προσωπικὲς του ἀναζητήσεις. Διαβάζει, ἐρευνᾷ χώρους πού ἐνδιαφέρουν τὸν ἴδιο καὶ μακριά, πέρα ἀπὸ τὴν ἐντεταλμένη του ὑπηρεσία, περνᾷ τίς ὥρες τῆς ξεκούρασῆς του ζωγραφίζοντας καὶ πλάθοντας ἀγάλματα, δραστηριοίτητες πού τὸν κάνουν νὰ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ συνθέτης τοῦ πολιτισμοῦ πού τὸν μαγεύει.

Ἔτσι κλείνει τὰ 9 χρόνια του στὴ Θεσσαλονίκη, ὅταν ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ τοποθετηθεῖ στὴν 11ῃ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων στὴ Βέροια. Ἡ εὐθύνη του ὡς προϊστάμενου τῆς Ἐφορείας καλύπτει μιὰ μεγάλη γεωγραφικὴ περιφέρεια περιλαμβάνοντας καὶ τὴν Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Φλώρινας. Γιὰ τὸν Παπαζῶτο ὁ χώρος τῆς Βέροιας εἶναι προσιτός· εἶχε ἐργαστεῖ παλιότερα ἐκεῖ πρὶν ἀκόμη τελειώσει τὴ Σχολή του, κοπιᾶζοντας πολὺ νὰ συγκεντρώσει ὅλα τὰ κινητὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα πού κινδύνευαν ἢ καὶ καταστρέφονταν ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῆς Ὑπηρεσίας νὰ φροντίζει γιὰ ὅλα.

Ὁ **κύκλος τῆς Βέροιας**, πού κράτησε τέσσερα περίπου χρόνια, ἄνοιγε ἕναν νέο ὁρίζοντα ἐρευνῶν στὸν Θανάση Παπαζῶτο, τὸν βυζαντινολόγο πού ἀγγίζει τὸν χώρο τῆς Μακεδονίας σάν νὰ ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ μέλημά του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ θητεία στὴν ἐρευνα τῆς Δυτ. Μακεδονίας ξηπῆγασε ἀργότερα ἓνα πλῆθος ἐργασιῶν πού τὸν ἀνέδειξε ὡς τὸ βασικότερο μελετητὴ τῆς βυζαντινῆς Βέροιας. Ὁ Δῆμος Βεροίας, μέ πρόταση καὶ *laudatio* τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ τῆς πόλης Πύργου Χιονίδη, τίμησε λίγο ἀργότερα μέ τὸν τίτλον τοῦ ἐπίτιμου δημότη τὴν προσφορά τοῦ Παπαζῶτου στὴν ἱστορία τῆς Βέροιας.

Τή διετία 1989-1990, ο Παπαζώτος προσκαλείται ως επισκέπτης έρευντή στο Πανεπιστήμιο του Ίλλινοϊς. Αυτή η χρονική συγκυρία αποτελεί βαθειά τομή στην ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης του, αλλά και στην προσωπική ζωή του. Στην Αμερική, μαζί με τη σύντροφό του Ίολη Βιγγοπούλου, βρίσκει τό φιλόξενο βλέμμα σπουδαίων βυζαντινολόγων που περιμένουν από τον Έλληνα Μακεδόνα τό φρεσκάρισμα των δικών τους ενδιαφερόντων. Η διαφορετική ατμόσφαιρα που ζει σέ τόπους τόσο μακρινούς, στή διετία της θητείας του στην αμερικάνικη ακαδημαϊκή ζωή, οί διαλέξεις και τά μαθήματά του στά Πανεπιστήμια της Urbana και του Princeton δημιουργούν τό κλίμα μιάς ευρύτατης αποδοχής ενός ολοκληρωμένου πιά βυζαντινολόγου. Έτσι όταν επιστρέφει στή Βέροια, επιδίδεται μέ ανανεωμένο ζήλο στό σύνθετο έργο του γιά δυό ακόμη χρόνια.

Ο γιός του Ρωμανός του έμφύχωνε μιά πρωτόφαντη δύναμη, άντοχή και νέες αναζητήσεις στό χώρο της Μακεδονίας, όπου είχε άνοιχτά τά μέτωπα των μεγάλων ανασκαφών στό Άργος Όρεστικό και στή Διοκλητιανούπολη. Όμως πολλοί λόγοι βάρυναν τήν πλάστιγγα στην απόφασή του νά κατεβεί τό 1992 στην Άθήνα, όπου τοποθετήθηκε στό Βυζαντινό Μουσείο, από τούς σημαντικότερους βυζαντινολογικούς χώρους της πρωτεύουσας, που άνέδειξε βυζαντινολόγους του κύρους του Γεωργίου Σωτηρίου, του Μανόλη Χατζηδάκη ή του Δημητρίου Πάλλα. Ο κύκλος της ζωής των Άθηνών έδινε τήν εύκαιρία στον Θανάση Παπαζώτο νά ξεκινήσει ένα μεγάλόπνοο πρόγραμμα έρευνας στό Βυζαντινό Μουσείο. Τό άπαράμιλλο έρευνητικό του αίσθητήριο τόν όδήγησε στους θησαυρούς του Μακεδονικού χώρου που φυλάσσεται στίς άποθήκες του Μουσείου, ενώ παράλληλα οί συνθήκες γιά μιά συστηματική επιστημονική προσπάθεια άνοίγονταν διάπλατα, μέ τίς πλούσιες βιβλιοθήκες των Άθηνών, όπου στά παλαιά και σημερινά συναφή Ίδρύματα επέτρεπαν στον έρευνητή νά ολοκληρώσει τά μεγάλα συνθετικά έργα που δραματιζόταν.

Τό άδικο χτύπημα της επάρατης νόσου, που εκδηλώθηκε τό Φθινόπωρο του 1992 και έκλεισε κύκλο τεσσάρων χρόνων, δέν σταμάτησε τήν έσωτερική δύναμη και τό πάθος του νά προσφέρει στην έρευνα τίς προσωπικές του δημιουργίες. Είναι αξιοθαύμαστο γεγονός τό ότι μέσα σ' αυτό τό διάστημα ολοκλήρωσε και ύποστήριξε τή διδακτορική του διατριβή (ένα εκπληκτικό βιβλίο γιά τούς βυζαντινούς νούς της Βέροιας, που βραβεύτηκε από τήν Άκαδημία Άθηνών [1994]), ένα άλλο επίσης σπουδαίο έργο γιά τίς εικόνες της Βέροιας (που εξαντλήθηκε σύντομα και κυκλοφορεί σέ β' έκδοση από τίς εκδόσεις Άκριτας) [1995], ενώ έγραψε πολλά υπέροχα επιστημονικά άρθρα που αύξησαν τόν κατάλογο των δημοσιευμάτων του και δυνάμωσαν τήν προσφορά του στην επιστημονική έρευνα. Ο θάνατός του στίς 20 Νοεμβρίου του 1996, που παραμόνευε πάνω στην άκμή του δημιουργικού του έργου, έκοψε κυριολεκτικά τήν πνοή της δημιουργίας.

Τό επιστημονικό έργο του Θανάση Παπαζώτου είναι δύσκολο νά εκτιμηθεί στό σύνολό του μέσα στά χρονικά όρια που επιβάλλει μιά τέτοια εκδήλωση. Είναι τόσο πλατύ και τόσο πλούσιο που χρειάζεται εκτενέστερη άνάλυση. Από άποψη ποσότητας παρουσιάζεται μέ μιά δυναμική που θά κάλυπτε διπλάσιο ή και περισσότερο διάστημα ζωής ενός άνθρώπου μέ φυσιολογικούς ρυθμούς εργασίας. Θά 'λεγε κανείς ότι βιαζόταν νά ολοκληρώσει κάτι που μέσα του ήθελε νά γίνει πράξη προτού φύγει. Άλλά ή ποσότητα δέν παρχώρησε ούτε τά έλάχιστο σέ βάρος της ποιότητας. Γιατί ό Θανάσης Παπαζώτος διέθετε μιά σπάνια διαίσθηση στό δρόμο προς τήν εύρεση της επιστημονικής αλήθειας που δέν άφηνε περιθώρια ματαιοπονίας. Όπως και νά δει κανείς τό έργο του, ή άνάλυση και ή σύνθεση, που είναι δύο βασικές μέθοδοι εργασίας των επιστημόνων και

τῶν πνευματικῶν γενικότερα ἀνθρώπων, λειτουργεῖ μέ ἀριστοτεχνικό τρόπο καί δικαιώνει τίς ἐπιλογές καί τίς ἀπόψεις του.

Μία πρώτη παρατήρηση πού ἀφορᾷ στή συγγραφική παραγωγή του εἶναι τό ἄνοιγμα τῶν ὁριζόντων του στήν ἐπιλογή τῆς θεματογραφίας του. Ὁ Παπαζῶτος ἀγγίζει τά θέματα πού μελετᾷ μ' ἓναν τρόπο πού γεμίζει τή δική του περιέργεια ἀλλά καί τήν περιέργεια τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου γιά τά ἱστορικά ζητήματα καί τά ζητήματα αὐτογνωσίας τοῦ πολιτισμοῦ του. Αὐτός ὁ πολιτισμός εἶναι πρῶτα πρῶτα ὁ πολιτισμός τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου του. Εἶναι τά κατάλοιπα τοῦ πολιτισμοῦ στό χωριό Σέμαλτο, τά πολιτιστικά ἐπιτεύγματα στίς τοιχογραφίες τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγγαίου καί τά μοναστήρια τοῦ Παπικίου ὅρους κοντά στήν **Κομοτηνή**. Αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος κύκλος τῶν ἐνδιαφερόντων· εἶναι ὁ πρῶτος συναισθηματικός κύκλος πού δίνει τόν ἀρχαιολόγο μέ τόν τόπο του· εἶναι ὁ πρῶτος γεωγραφικός κύκλος στά ὄρια τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης πού ἀποτελεῖ τή βαθύτερη φωνή τῆς ἐλληνικότητάς του.

Τίς βασιλικές (τίς ἀρχαῖες χριστιανικές ἐκκλησίες) πού βρῆκε καί μελέτησε στό παλιό Σέμαλτο (σημ. Μικρό Σούλι) «ἀποκάλυψαν —γράφει ὁ ἴδιος— οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μετά τόν πόλεμο καί καθάρισαν ἀπό τά χρώματα μόνο τόν ἐσωτερικό χώρο τους». Ἡ φράση αὕτη τονίζει τή συνείδηση τοῦ νέου ἐπιστήμονα· τοῦ χρέους πού μοιράζεται μέ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου στή διαφύλαξη, τήν καθαριότητα καί τή συντήρηση τῶν μνημείων. Αὕτη ἡ συνείδηση δέν ἐγκαταλείπει τόν ἐπιστήμονα Παπαζῶτο στόν ἄσβεστο πόθο του νά διατηρήσει τήν πολιτιστική κληρονομιά ἀλώβητη γιά τίς ἐπόμενες γενιές. Γιατί σ' αὐτές ἀνήκει ὡς πολιτιστικό δημιούργημα τῶν προγόνων τῆς.

Ἀπό τήν πρώτη του αὕτη ἐργασία, ὁ ἐπιστήμονας Παπαζῶτος παρουσιάζεται ὁλοκληρωμένος καί μέ πλήρη ἐπιστημονικό ἐξοπλισμό γιά τήν καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης του.

Τά σχέδια εἶναι δικά του ἔργα μέ τόν ἀπαράμιλλα ἐπιδέξιο σχεδιασμό πού κάλλιστα θά τόν κατέτασσε ἀνάμεσα στοὺς πιό καλοὺς ἀρχιτέκτονες. Ἀλλά καί ἡ τέχνη τῆς φωτογραφίας εἶναι δική του καί συνοδεύει διαρκῶς τά ἔργα του.

Ἡ αὐστηρή μέθοδος πού ἀναδεικνύει τά κείμενά του σέ ὑποδειγματικές ἀρχαιολογικές ἐργασίες φαίνεται στήν ἀρχή συγκρατημένη ἀπό ἓναν αὐστηρό ἀκαδημαῖσμό πού ἐπέβαλε ἡ αὐστηρή Σχολή τοῦ δασκάλου Στυλιανοῦ Πελεκανίδη, αὐστηρότητα πού κρατιέται ὡς ἓνα νῆμα σέ πολλές ὑστερότερες ἐργασίες του.

Τό ἔργο του γεωγραφικά ἀγκαλιάζει ἔτσι τή γῆ τῆς **Μακεδονίας** τῆ γενέτειρα γῆ του. Στή μελέτη του γιά τή χρονολόγηση τῶν ἐπιχρισμένων τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγγαίου, παρατηρεῖ κανεῖς τό ἄνοιγμα τοῦ νέου ἔρευνητῆ στό χώρο τῆς *Ἐπιγραφικῆς*, ὅπου δοκιμάζεται μέ ἀξεπέραστη ἐπίδοση, ἀποκαθιστώντας τήν πραγματική χρονολόγησή τους στό 1553 μ.Χ. Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Θ. Παπαζῶτου κρῖνει τό αἰσίγαστο πάθος τοῦ νεαροῦ ἐρευνητῆ γιά τή διατήρηση τῶν μνημείων τοῦ τόπου του, μιά ὑπόθεση πού τοῦ κόστισε πολύ σέ ἀντοχή καί νεῦρο.

Ἐκεῖ ὅμως πού ἐκδηλώνεται ἡ λατρεία τοῦ ἀρχαιολόγου πρὸς τή γῆ τῶν προγόνων εἶναι ἡ περιοχή τοῦ Παπικίου ὅρους, στά χωριά Πελαγία, κοντά στήν Συλαγανή, στό χωριό Σώστης καί στό χωριό Ἀηθός ἢ πάνω ἀπό τό χωριό Πολύανθος καί στό χωριό Κιουπλοῦ, ὅπου ἡ στρατιωτική θητεία τοῦ πρόσφερε χρόνο γιά μιά ἐπιφελή προσέγγιση. Ὁ Παπαζῶτος ἄνοιξε τόν κύκλο τῶν ἐρευνῶν, πού συνεχίζονται τώρα ὡς ἀνασκαφές τῆς ἀρμόδιας Ἐφορείας, μέ τό γνωστό του ἐπιστημονικό τρόπο: τήν δξύτατη παρα-

τήρηση του χώρου και την τέλεια γεωγραφική και τοπογραφική γνώση, τά περίτεχνα διακά του σχέδια, τά σίγουρα συμπεράσματα.

Θά μπορούσε νά πεί κανείς ότι ή **Θράκη** είναι ό δεύτερος γεωγραφικός χώρος πού τράβηξε τό ενδιαφέρον του νέου βυζαντινολόγου και αυτός ό χώρος δέν έπαψε νά τόν απασχολεί, από την εποχή πού παρουσιάζει στό ειδικό Διεθνές Συνέδριο γιά τή Βυζαντινή Θράκη (πού έγινε στην Κομοτηνή τό 1986) την Τοπογραφική άνίχνευση της 'Ανατολικής Θράκης ως τίς τελευταίες εργασίες του πού φιλοξενοούνται στην Θρακική 'Επετηρίδα (ένα περιοδ. του Μορφωτικού 'Ομίλου Κομοτηνής) και πού δέν είναι λίγες. Τό περιπετειώδες ταξίδι του στην ανατολική Θράκη, μαζί μέ τή σύντροφό του 'Ιόλη Βιγγοπούλου, πού κατάγεται από την Πόλη και συνδέεται μέ την Θρακική γή, ταξίδι μέσα από απαγορευμένες ζώνες στρατιωτικών τουρκικών εγκαταστάσεων, δέν έμπόδισε την δίψα του Παπαζώτου νά γνωρίσει τό χώρο και τά μνημεία του. 'Ενα χώρο γιά τόν όποιο θά ενδιαφερθεί άργότερα νά συγκεντρώσει σχετικά έγγραφα πού έψαξε στό Βυζαντινό Μουσείο. Τό πλήθος των βυζαντινών όχυρών, χωριών και φρουριών, πού γιά πρώτη φορά καταγράφονται από τόν Παπαζώτο, αποτελούν σημαντική συμβολή γιά τόν έλεγχο των πραγμάτων σ' αυτή τή δύσκολη γιά έπιστήμονα άποστολή στή γειτονική μας χώρα. Στόν ίδιο κύκλο εντάσσονται μελέτες όπως τό σχέδιασμα περί των μνημείων της Αΐνου, ή σημαντική μαρτυρία γιά την ψηφιδωτή εικόνα της Παναγίας 'Οδηγήτριας από την 'Ηράκλεια της Θράκης, τό σχόλιο πάνω σέ μιά φωτογραφία της 'Αγ. Σοφίας 'Αδριανουπόλεως· ένας δρόμος πού θά τόν οδηγήσει κατευθείαν στην έρευνα του ίδιου του Κέντρου του Βυζαντίου, της βασιλεύουσας Κωνσταντινούπολης.

Τό ενδιαφέρον του γιά την **Κωνσταντινούπολη** εκφράζεται νωρίς στό άρχαιακό ύλικό της 'Εκπαιδευτικής και Φιλανθρωπικής 'Αδελφότητας της Κωνσταντινουπόλεως, πού σχεδιάζει την εκπαιδευτική πολιτική στή Θράκη στά τέλη του περασμένου αιώνα και επέκτεινει τή δραστηριότητά του τό 1885. Οί σχετικές εργασίες του δημοσιεύονται στή Θρακική 'Επετηρίδα και στόν άφιερωματικό Τόμο στή Μνήμη του δασκάλου μας Μανόλη 'Ανδρόνικου.

'Αργότερα θά γράψει μιά σημαντική εργασία γιά ένα μοναστήρι της Κωνσταντινούπολης, τό μοναστήρι του πατριάρχου 'Αθανασίου, και θά ενδιαφερθεί γιά τά κτήματα πού έχει ή Κωνσταντινοπολίτικη μονή του Λιβός στην περιοχή της Βέροιας. 'Ετσι κλείνει ό κύκλος των έπιστημονικών του ενδιαφερόντων στή Θράκη, γιά ν' άνοίξει άνάλογος κύκλος μέ εργασίες, πού συνεχίζουμε νά παρακολουθούμε γεωγραφικά.

'Η 'Ομάδα των εργασιών της **Βέροιας** θά 'λεγε κανείς ότι άνοίγεται σχεδόν παράλληλα μέ τά ενδιαφέροντα του Παπαζώτου γιά την 'Αν. Μακεδονία και τή Θράκη.

Στή Βέροια άναλαμβάνει νωρίς τά καθήκοντα νά συγκεντρώσει τίς εικόνες της πόλης στό Βυζ. Μουσείο, εικόνες εγκαταλελειμμένες στην άπληστία και τά караδοκούντα βλέμματα των άρχαιοκαπήλων. Πρώτες δημοσιεύσεις από τή Βέροια είναι γιά δυό βυζαντινές εικόνες της Παναγίας· τίς θεωρεί μάλιστα έργο του μεγαλύτερου ζωγράφου της εποχής πού ζωγραφίζει την έκκλησία του Χριστού στή Βέροια, του Γεωργίου Καλλιέργη, της «όλης Θεταλίας άρίστου ζωγράφου». Στή Βέροια συμμαζεύει όλα τά παλαιά βιβλία πού κινδύνευαν από τά ποντίκια και την καταστροφή μέσα στίς ύγρες έκκλησίες της πόλης και άρχίζει συστηματική έξέταση των ιστορικών πληροφοριών και των στοιχείων πού διαθέτουμε σήμερα γιά τούς ναούς της. 'Ενδιαφέρεται γιά τούς ζωγράφους πού ζωγραφίζουν μεταβυζαντινές έκκλησίες τόν 16ο αιώνα κι έτσι πλουτίζει τίς γνώσεις μας γιά τό έργο των ζωγράφων στή Βέροια, φτάνοντας μάλιστα στό σημείο νά

προσδιορίζει τα ζωγραφικά έργαστήρια που φροντίζουν για τη ζωγράφηση των ναών, στα σκοτεινά χρόνια της ιστορίας της πόλης. Για τη ζωγραφική του 1565-1570 αφιερώνει ειδικό άρθρο στον τιμητικό τόμο του καθηγ. Μανόλη Ἀνδρόνικου, ὅσο ζοῦσε ἀκόμη ὁ μεγάλος ἀρχαιολόγος δάσκαλός του, πού τόσο τόν ἐκτιμοῦσε.

Τή σχέση τῆς Βέροιας μέ τό Ἅγ. Ὁρος, τήν Κωνσταντινούπολη κλπ. δέν παύει νά προβάλει συνεχῶς· θυμίζω τά ἀφιερῶματα τῆς Ἐφημ. *Καθημερινή*, πού ὡς ἐνθετα στά φύλλα τῆς Κυριακῆς ἐνημερώνουν τό εὐρύτερο κοινό, κι ἀκόμη τή μελέτη του γιά τά ἀγιολογικά κείμενα πού ἀναφέρονται σέ ἁγίους τῆς Βέροιας οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνονται καί στή ζωγραφική τῶν ἐκκλησιῶν καί τῶν εἰκόνων τῆς πόλης.

Ὅμως τόν κύκλο τῶν Ἑρευνῶν πού ἀφιέρωσε στή Βέροια ὁ Θ. Παπαζῶτος στεφανώνουν δύο μεγάλα βιβλία του στά ὁποῖα χρειάζεται νά σταθεῖ κανεῖς περισσότερο, γιατί ἀποτελοῦν τό καταστάλαγμα τῆς ἐπιστημονικῆς σύνθεσης τοῦ βυζαντινολόγου μας.

Τό βιβλίο του «Ἡ Βέροια καί οἱ ναοί της (11ος-18ος αἰ.)» ἀποτελεῖ ἕνα βασικό ἔργο στή γνῶση τῆς ιστορίας τῆς πόλης. «Ἀκολουθώντας μιά μέθοδο πού ὁ λόγος μεταβαίνει ἀπό τό γενικό στό εἰδικό, ἡ ἱστορία ὁδηγοῦσε στήν ὁργάνωση τοῦ ἀστικού χώρου καί ἡ ὁργάνωση τοῦ ἀστικού χώρου στά μνημεῖα», μᾶς λέει ὁ ἴδιος. Φτάνει στή σύνθεση μέ τή μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν καί τῶν ἐκκλησιῶν καθῶς καί μέ τή μελέτη τῶν πηγῶν· ἀπό τήν ἐποχή πού ἱδρύεται ὁ μητροπολιτικός ναός τῆς Βέροιας, πάνω σέ παλιότερο ναό, μέχρι τήν ἀκμή τοῦ 14ου αἰῶνα, καί τούς ναούς τοῦ 15ου αἰ. Κάνει ἐπίσης ταξινόμηση τῶν ζωγραφισμένων (22) ναῶν μετά τό 1565 ὡς τό 1600, καί καταλήγει στόν ζωγραφισμένο ναό τῆς Παναγίας Παλιοφορίτισσας στά 1730.

Τά σχέδια, ἡ διάταξη τῆς ὕλης, ἡ δομή τοῦ ἔργου εἶναι ἀψογα. Τό βιβλίο δίκαια ἀπέσπασε ἐγκωμιαστικές κριτικές καί τό βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ ἴδιος κλείνει τό ἔργο του μέ τά ἑξῆς λόγια: «ὅπως ἀναφέρθηκε καί στόν πρόλογο, στόχος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι νά θέσει προβλήματα καί νά ἀρχίσει ὁ διάλογος γι' αὐτά. Δέν ἰσχυρίζομαι πῶς οἱ προτάσεις μου ἐμπεριέχουν τό ἀλάνθαστο καί τό ἀναντίρρητο· ἀλλ' εὐμενῶς μοι, ἀναγνώστα, προσέχου, ἃ σοι προσάγω σὺν ζεοῦση καρδίᾳ».

«Σὺν ζεοῦση καρδίᾳ» γράφτηκε τό βιβλίο γιά τίς Βυζαντινές εἰκόνες τῆς Βέροιας, τό ἄλλο μεγάλο συνθετικό ἔργο τοῦ Θ. Παπαζῶτου, ὅπου πρωτοπαρουσιάζονται οἱ σπουδαιότερες εἰκόνες τῆς πόλης, σ' ἕνα βιβλίο πού γνώρισε μεγάλη ζήτηση ἀπό τό εἰδικό καί μὴ κοινό. Τό βιβλίο εἶναι ἡ αἰσθητική ἀποτίμηση τοῦ τέλειου γνόστη τῆς ζωγραφικῆς τῶν εἰκόνων μέ μιά συνθετική ματιά, παραμερίζοντας τά περιττά καί ἐπιμένοντας στήν οὐσία ὅσον ἀφορᾷ στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐξελίσσεται ἡ τέχνη στήν κατασκευή καί ζωγραφική αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Αὐτὴ τὴ συνθετικὴ δεινότητα ἀναγνωρίζουμε στό ἔργο τοῦ Παπαζῶτου καί σέ ἄλλα του αὐτοτελῆ ἔργα, ὅπως εἶναι τά ἔργα του *Τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καί ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ τῆς Μακεδονίας* καί *Ἡ Παλαιολόγεια ζωγραφικὴ στὴ Θεσσαλονίκη*.

Τό πρῶτο βιβλίο ἀποτελεῖ μιά κατάθεση τῆς ψυχῆς τοῦ συγγραφέα πού ἀνακαλύπτει γιατί χτίζουμε καί ζωγραφίζουμε ἐκκλησίες στά λόγια τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων:

«Χτίζουμε ὠραίους καί καταστόλιστους ναούς γιὰ νά प्राῦνομε τὴ βαρβαρότητα τῶν ψυχῶν».

ἢ «Ἡ ὠραιότης τοῦ ναοῦ διδάσκει τὴν καλλονὴ τοῦ κόσμου.

Τὰ αἰωρούμενα φῶτα μιμοῦνται τοὺς ἀστέρες, ὁ πολυέλαιος τὸ

στέρεωμα. Ὁ ναὸς λοιπὸν εἶναι οἶκος θεοῦ πού ἂν καί

χτίζεται ἀπὸ ἄψυχα ὑλικά ἔχει ὑπερκόσμια χάρη».

Ἔτσι ἡ ἐκκλησία στοχεύει στή λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πάθη.

Τό δεύτερο βιβλίο ἐπαγγέλλεται τήν ἐνασχόληση τοῦ Παπαζώτου μέ θέματα τοῦ κύκλου τῆς *Θεσσαλονίκης*, ἑνός εὐρύς κύκλος ὅπως εἶναι καί ἡ εὐρύτητα τῆς σημασίας τῆς πόλης αὐτῆς ὡς συμβασιλεύουσας βυζαντινῆς πόλης, τῆς δεύτερης μετὰ τήν Κωνσταντινούπολη, στή βυζαντινὴ ἱστορία.

Ἀπὸ τό ναό τῆς Ἀχειροποιήτου πού ἄρχισε τήν τακτική ἐπγγελματική του σταδιοδρομία, ξεκαίνῃ καί ἡ συγγραφική του ἐνασχόληση μέ τὰ βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, γιά ν' ἀσχοληθεῖ στή συνέχεια μέ τὰ ψηφιδωτά τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τῆ ζωγραφικῆ τῶν ναῶν τῆς πόλης στήν ἐποχή τῶν Παλαιολόγων, τήν ἀρχαιολογική κατάσταση τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος κοντά στήν Καμάρα, ἀλλά καί ὅλα τὰ μνημεῖα τῆς πόλης· ἀπὸ τήν πύλη τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ Κουλά τῶν δυτικῶν τειχῶν τῆς πόλης ὡς τήν ἐπισκευή τῆς ἀκρόπολης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Βασίλειο Ἀχριδηνό. Σημαντική εἶναι ἡ ἐπισημάνση τῶν μαρτυριῶν ἐνός ρώσου μοναχοῦ Ἡσαΐα ἀπὸ τὴν ἐπισκεψή του καί τήν περιγραφή τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, ἐνῶ τό ἀποκορύφωμα τῆς ἐρευνητικῆς συνεισφορᾶς εἶναι οἱ μελέτες του γιά τό σημερινό ναό τοῦ προφήτη Ἡλία, ἕνα μνημεῖο πού πρῶτος ταῦτισε μέ τή γνωστή μονή Ἀκαπνίου, βυζαντινὸ μοναστήρι πού ἵδρυσε στή Θεσσαλονίκη ὁ νουνός τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Ὁ Θανάσης Παπαζώτος παρουσίασε τίς νέες αὐτὲς ἀπόψεις στό ἀμερικάνικο βυζαντινολογικὸ περιοδικὸ *Dumbarton Oaks Papers*, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα ἐπιστημονικά εἰδικὰ περιοδικὰ στὸν κόσμον σήμερα. Δέν πρόλαβε νά ὁλοκληρώσει ὁ ἴδιος μιὰ εὐρύτερη μελέτη γι' αὐτὸ τό θέμα —σχεδίαζε ἕνα μεγάλο βιβλίο— ἀλλὰ μολαταῦτα προσπάθησε νά δώσει ὡς «Κύκνειο ἄσμα» μιὰ ἐκτεταμένη ἐργασία πού ἔγραφε μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά μπορέσει νά βγεῖ στό τέλος. Καί βγήκε πράγματι, σέ ἐκδοτικὴ σειρὰ τῆς «Θεσσαλονίκης, πολιτιστικῆς Πρωτεύουσας», μιὰ καθαρή καί νέα ἐργασία μέ τρόπο συστηματικὸ καί γνήσιο.

Ἀλλὰ τό ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Θανάση Παπαζώτου δέν κλειδώθηκε μέσα στοὺς τόπους πού ἀγάπησε. Ὅπου περνοῦσε ἔβρισκε τὸν τρόπο ν' ἀνακαλύπτει προβλήματα καί νά ἐπιχειρεῖ νά δώσει λύσεις. Στὸν Κολινδρὸ συγκέντρωσε ὅλα τὰ μνημεῖα καί τὰ παρέδωσε στὸν Πολιτιστικὸ Σύλλογον νά τυπωθοῦν σ' ἕνα βιβλίο. Στό Ἅγιο Ὅρος, ὅπου κι ἂν περπατᾷ, ἀνακαλύπτει παλιά ἐρειπωμένα καί ξεχασμένα μοναστήρια, ὅπως ἦταν ἡ μονή τοῦ Σαράβαρη, τό Κελλί τοῦ Ραβδούχου κ.ἄ., μόχθος πού ἐκτιμήθηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰδικούς, ὥστε νά περιεληφθεῖ ἡ μελέτη του στη φημισμένη ἱστορικο-γεωγραφικὴ ἐκδοση *Géographie Historique du Monde Méditerranéen*. Στὸν Ἀλιάκμονα θά μελετήσει τίς τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, ἐνῶ σημαντικὴ εἶναι ἡ συμβολή του στήν ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ νομοῦ Πιερίας. Τὸν ἐνδιαφέρει τό κτηματολόγιο, ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ κοντὰ στό Λιτόχωρο, ἀλλὰ καί ἡ μονή τῆς Παναγίας τῆς Κουκουμνητριώτισσας, ἡ λεγομένη Δοβρά. Ἀγκαλιάζει μαζί μέ ἄλλους συναδέλφους του (τὸν Γ. Κανονίδη καί τὴ Δ. Εὐγενίδου) τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν καί ξαναγυρίζει στήν ταῦτιση τῆς Διοκλητιανούπολης πού τὴν ἀνέσκαψε. Τὰ ἀνοιχτὰ προβλήματα τῆς λειτουργικῆς χρήσης στὸν κεντρικὸ ναό τῆς Μονῆς Προδρόμου Σεργῶν, ἀλλὰ καί ἄλλες ἀναζητήσεις εὐρύτερου ἐνδιαφέροντος, π.χ., πῶς ἦταν ἕνα βυζαντινὸ σπίτι, τί ἐξέφραζαν τὰ νεκρικά πορτρέτα τοῦ Φαγιούμ, ὑποδηλώνουν τὸν εὐρύτατο ἐπιστημονικὸ καί πνευματικὸν κόσμο τοῦ Θανάση Παπαζώτου.

Ὁ ἴδιος δέν ἔλειπε ἀπὸ μεγάλες ἐπιστημονικὲς συναντήσεις καί συνέδρια. Θυμοῦμαι μέ συγκίνηση τὴν προθυμία νά συμμετάσχει στό Διεθνὲς Συνέδριο τῶν Σεργῶν, καί τῆς

Κατερίνης, κι ακόμη νά συνδράμει στο έργο του Ίδρυματος Γουλανδρή-Χόρν με τίς θαυμάσιες διαλέξεις του μέσα στην εποχή που ή αρρώστια τόν αποδυνάμωνε. Κι όμως είχε ψυχή που πάλευε ως την ύστατη ώρα.

Συνοψίζοντας την επιστημονική προσφορά του Θανάση Παπαζώτου στη Βυζαντινολογία, θά μπορούσε νά μιλήσει κανείς γιά δυό μεγάλα και ευδιάκριτα χαρακτηριστικά που την διακρίνουν: Είναι πρώτα ό ασίγαστος έσωτερικός πόθος στην ανάζητηση του «ώραίου και του αληθινού» και ύστερα ή στέρη γνώση των θεμάτων που πραγματεύεται μέ την ασφαλέστερη μέθοδο. Πολυμορφία θεμάτων, πολυμέρεια στην προβληματική, ευαισθησία σέ θέματα αισθητικής και τέχνης, βαθιά γνώση της Ιστορίας, βαθύτερη γνώση της ανθρωπογεωγραφίας είναι όρισμένες από τίς πτυχές του συγγραφικού του έργου.

Δέν ήταν άλλωστε όλα ταύτα παρά ή εκδήλωση του αυθορμητισμού του, της ανοιχτοσύνης του χαρακτήρα του, της ανθρωπιάς του σ' όλη της την έκφραση. Συνέβαλε στή σύνταξη του περιοδικού *Ιστοριογεωγραφικά*, δίνοντας πάντα τή συμμετοχή σέ κάθε τόμο. Δέν έλειψε από καμιά συζήτηση που άφορούσε στην καλυτέρευση των πραγμάτων στον τομέα του Πολιτισμού που ύπηρετούσε. Άγωνίστηκε γιά την καλυτέρευση και την άξιοπρέπεια των Έλλήνων άρχαιολόγων. Ζούσε την καθημερινή δοκιμασία των ανθρωπινων συνειδήσεων. Ζούσε παράλληλα κι άφουγκραζόταν τόν παλμό της ζωής και τίς υπόλοιπες χαρές της πέρα από την επιστημονική σοβαρότητα. Τίς ανθρωπινες εκείνες στιγμές που στά χέρια του γίνονταν *Τέχνη* κι αυτός δημιουργικός Ποιητής και Τεχνίτης.

"Ό,τι και νά προσθέσει κανείς πλάθοντας τή μορφή ενός άδικοχαμένου πρόωρα φίλου, βρίσκεται στή δυσάρεστη θέση νά ξεσηκώνει τή μνήμη μέ μιá βασανιστική δοκιμασία. "Ό,τι και νά πει τίποτα δέν είναι δυνατό νά συμπληρώσει αυτό που εκείνος άκτινοβολούσε στους γύρω.

Είναι τόσο τό κρίμα που έφυγε πρόωρα, άφου είχε νά προσφέρει ακόμη πιό πολλά στά γράμματα την έπιστήμη και την Τέχνη. Νά προσφέρει ακόμη περισσότερα στους δικούς του που ή άπουσία του τούς στέρησε από ένα όλοφώτεινο στήριγμα. Ώστόσο τό έργο που άφησε παρακαταθήκη τόσο μεγάλο, τόσο στέρεο και τόσο ουσιαστικό, θά γεμίζει έσσει την καρδιά και τίς φλέβες μας μέ την ένταση του παλμού του. Είναι πάντα μαζί μας και μάς χαιρετάει. Είναι αιώνιος κι άθάνατος ό λόγος που κατέγραψε. Και ή πράξη που βίωσε. Και τό ασίγαστο πάθος γιά δημιουργία που μάς δίδαξε γιά ν' άντισταθούμε στή φθορά και τόν θάνατο· γιά νά περιφρουρήσουμε τή μνήμη. Τήν Μνήμη του.

Βασίλης Κατσαρός

ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

Θανάση Παπαζώτου

Αὐτοτελή ἔργα

1. *Κεμήλια τοῦ Κολινδροῦ*, Θεσσαλονίκη 1985.
2. *Ἡ Παλαιολόγεια ζωγραφικὴ τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1985 (σέ συνεργασία μέ τή Μ. Καμπούρη-Βαμβούκου).
3. *Ἡ Βέροια καί οἱ ναοί της (11ος-18ος αἰ.)*. *Ἱστορική καί ἀρχαιολογική σπουδὴ τῶν μνημείων τῆς πόλης* (Διδακτορική διατριβή), Ἀθήνα 1994.
4. *Τά πάθη τῆς ψυχῆς καί ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ τῆς Μακεδονίας* (ἔκδ. Ἰδρύματος Γουλανδρῆ-Χόρν), Ἀθήνα 1994.
5. *Βυζαντινὲς εἰκόνες τῆς Βέροιας*, Ἀθήνα 1995, ²1997.

Μελέτες καί ἄρθρα

1. *Τά χριστιανικά μνημεῖα τοῦ Σέμαλτου*, Μακεδονικά 16(1976) 250-268.
2. *Ἡ λατρευτικὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας Φανερωμένης στή Βέροια*, Μακεδονικά 18 (1978) 207-218.
3. *Τό ἔργο ενός ἀνώνυμου ζωγράφου στή Βέροια*, Μακεδονικά 19 (1979) 168-194.
4. *Ὁ Ἰγνάτιος Καλόθετος, ἰδρυτὴς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βλασίου στή Μεγίστη Λαύρα*, Μακεδονικά 19 (1979) 426-429.
5. *Ἡ χρονολόγηση τῶν ἐπιχρισμένων τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Εἰκοσιφοίνισσας τοῦ Παγγαίου*, «Ἡ Καβάλα καί ἡ περιοχὴ της» (18-20 Ἀπριλίου 1977), 1980, 419-426.
6. *Ἡ Μονὴ τοῦ Σαράβαρη στό Ἅγιον Ὄρος*. *Ἱστορικές καί ἀρχαιολογικές μαρτυρίες*, Κληρονομία 12 (1980) 85-94.
7. *Εἰκόνα Παναγίας Ὁδηγήτριας ἀπὸ τό ναό τοῦ «Χριστοῦ» Βεροίας*, Μακεδονικά 20 (1980) 167-174.
8. *Τά παλαιότυπα τῶν ναῶν τῆς Βέροιας (16ος-18ος αἰ.)*. *Προσθήκες στόν Ἐ. Legrand καί στοὺς Γ. Λαδᾶ, Α. Χατζηδήμο*, Κληρονομία 12 (1980) 353-365.
9. *Κ. Ἀσδραχά, La region de Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles*, Θρακική Ἐπετηρίδα 1 (1980), Βιβλιογραφικὲς σελίδες, 437-438 (παρουσίαση τοῦ βιβλίου).
10. *Συμπληρωματικά στοιχεῖα γιὰ τοὺς ναοὺς τῆς Βέροιας*, Μακεδονικά 20 (1980) 489-494.
11. *Προανασκαφικὲς ἐρευνες στό Παπίμιον ὄρος*, Θρακική Ἐπετηρίδα 1 (1980) 113-162.

12. 'Ο Θωμάς Πρελιούμποβιτς καί ἡ Μαρία Παλαιολογίνα κτήτορες τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Γαβαλλιωτίσσης στή Βοδενά, Κληρονομία 13 (1981) 509-516.
14. Σημειώσεις στό «Βολερόν» τοῦ Στ. Κυριακίδη. Μερικά νέα στοιχεία, Θρακική Ἐπετηρίδα 2(1981) 233-243.
15. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας στόν Ἀλιάκμονα, Μακεδονικά 21 (1981) 93-108.
16. Χριστιανικές ἐπιγραφές Μακεδονίας, Μακεδονικά 21 (1981) 401-410.
17. Ἀχειροποίητος Θεσσαλονίκης. Ἀρχαιολογικές Ἔρευνες, Δεύτερο Συμπόσιο ΧΑΕ (Ἀπρίλιος 1992), 87-88.
18. Ὁ μέγας ναός τῆς Θεοτόκου στή Θεσσαλονίκη. Μιά ἐπανεξέταση τῶν πηγῶν γιά τήν ἱστορία τῆς Ἀχειροποιήτου, Μακεδονικά 22 (1982) 112-132.
19. Ἡ ἐπιστολή τοῦ Θεοδώρου Βαλαμῶνος πρὸς τόν πρῶτο τοῦ Παπικίου Θεοδόσιο, Τρίτο Συμπόσιο ΧΑΕ, Ἀθήνα 1983, 70.
20. Ἐπιστολή τοῦ Θεοδώρου Βαλαμῶνος πρὸς τόν πρῶτο τοῦ Παπικίου Θεοδόσιο (1191), Θρακική Ἐπετηρίδα 3 (1982) 295-313.
21. Τό ἀστικό βυζαντινό σπίτι, Ἀρχαιολογία 2 (1982) 37-44.
22. Τό ψηφιδωτό τῶν κηπτόρων τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀφιέρωμα στή μνήμη Στ. Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη 1983, 365-375.
23. Βυζαντινά καί Μεταβυζαντινά μνημεῖα τῆς Πιερίας, 10ος-19ος αἰ., Παρουσία 1 (1984) 37-43.
24. Ἡ Θεσσαλονίκη τήν Ἐποχή τῶν Παλαιολόγων, Ἀρχαιολογία 7 (1983) 28-33.
25. Ἡ μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ στήν Πιερία, Οἱ ἀρχαιολόγοι μιλοῦν γιά τήν Πιερία (καλοκαίρι 1984), 63-69.
26. Ἡ Θεσσαλονίκη καί τὰ μνημεῖα της. Ἀρχαιολογικός Ὁδηγός, 1985 (σέ συνεργασία μέ τοὺς Σ. Κίσσα, Ε. Κουρκουτίδου, Δ. Μακροπούλου, Ε. Μαρκή, Δ. Ναλπάντη, Α. Τούρτα).
27. Ἀρχαιολογικά τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος τῆς Θεσσαλονίκης, Πέμπτο Συμπόσιο ΧΑΕ, 1985, 75.
28. Ἕνας ἀνώνυμος ζωγράφος τοῦ 16ου αἰῶνα στή Βέροια, Πέμπτο Συμπόσιο ΧΑΕ, 1985, 76.
29. Βυζαντινά καί Μεταβυζαντινά Μνημεῖα Πιερίας, Πέμπτο Συμπόσιο ΧΑΕ, 1985, 77.
30. Βυζαντινὴ καί Μεταβυζαντινὴ Τέχνη, Κατάλογος Ἐκθεσῆς (1985), λ. 79, 76-77.
31. Θεσσαλονίκη. Ἱστορία καί Τέχνη, Ἐκθεση Λευκοῦ Πύργου (1986), 65-72, 86-90, 102-104.
32. *From Byzantium to El Greco, Greek Frescoes and Icons*, Royal Academy of Arts, London 1987, ἀριθ. κατ. 10, 15, 25.
33. *Holy Image, Holy Space. Icons and Frescoes from Greece*, The Walters Art Gallery, Baltimore, Maryland. The Trust for Museum Exhibitions, Washington DC, 1998, ἀριθ. κατ. 12, 16, 28, 38.
34. *Affreschi e icone dalla Grecia*, Atene 1986, 65-68.
35. Μεσαιωνικὴ Τοπογραφία τῆς Πιερίας, Οἱ ἀρχαιολόγοι μιλοῦν γιά τήν Πιερία (καλοκαίρι 1986), 49-66.
36. Μεσαιωνικὴ Τοπογραφία τοῦ νομοῦ Πιερίας, Ἱστοριογεωγραφικά 1 (1986) 29-42.

37. *Ἡ κτητορική ἐπιγραφή τῆς Παλιᾶς Μητρόπολης τῆς Βέροιας*, *Ἱστοριογεωγραφικά* 1 (1986) 200.

38. *Ἡ πύλη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τοῦ κουιλᾶ τῆς Θεσσαλονίκης*, *Ἱστοριογεωγραφικά* 1 (1986) 201.

39. *Ἐπισκευή τῆς ἀκρόπολης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν Βασίλειο Ἀχριδηνό*, *Ἱστοριογεωγραφικά* 1 (1986) 201-202.

40. *Τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βέροιας*, τ. Βέροια, Βέροια 1986, 29-37.

41. *Ἡ ζωγραφικὴ τῆς πενταετίας 1565-1570 στὴ Βέροια*, «Αμπτός». Τιμητικός τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Μ. Ἀνδρόνικο (1987), 629-645.

42. *Τὸ κτηματολόγιο καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὁλύμπῳ. Χειρόγραφα καὶ παλαιῦτα τῆς Πιερίας*, *Μακεδονικά* 26 (1988) 16-50.

43. *11η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων*, ΑΔ 43 (1988), Χρονικά, 407-418 (σέ συνεργασία μέ τοὺς Γεωργία Παπαζώτου καὶ Α. Πέτκο).

44. *Ἐν ἔτει 1433 ἐπῆραν τὴν Βέροϊαν*, *Ἱστοριογεωγραφικά* 2 (1988) 151-154.

45. Y. Otuken - H. Acum - A. Durukan - S. Pekak, *Türkiye' de vakif abideler ve eski eserler* [= *Παλαιὰ μνημεῖα καὶ βακουφικά κτήματα στὴν Τουρκία*, Ankara 1986], *Ἱστοριογεωγραφικά* 2 (1988) 212 (παρουσίαση τοῦ βιβλίου).

46. *Recherches topographiques au Mont Athos, Geographie historique du monde mediterraneen*, Paris 1988, 149-178.

47. *Ἀνίχνευση τοπογραφικῆ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης*, *Byzantinische Forschungen* 14 (1989) 545-566.

48. *Byzantine Veroia and its Monuments*, *Byzantine Studies Conference* 15 (1989) 51-52.

49. *11η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων*, ΑΔ 41 (1986), Ἀθήνα 1990, 153-156, 164-167.

50. D. Cambell, *The Maclove Collection* (University of Toronto Press 1985), *Μακεδονικά* 27 (1989-90) 444-446 (βιβλιοκρισία).

51. Eu. Dauterman Maguire - H. Maguire - M. Dunkan Flowers, *Art and only powers in the Christian house* (Illinois Byzantine Studies II, University of Illinois 1989), *Μακεδονικά* 27 (1989-90) 446-447 (βιβλιοκρισία).

52. *The Identification of the Church of Profitis Elias in Thessaloniki*, *DOP* 45 (1991), 121-127.

53. *Μονὴ τῆς Παναγίας Κουκουμητριώτισσας τῆς λεγομένης Δοβρά*, *Ἱστοριογεωγραφικά* 3 (1991) 281-283.

54. *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, Ἀθήνα 1991 (σέ συνεργασία μέ τοὺς Δ. Εὐγενίδου καὶ Γ. Κανονίδη).

55. *Τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως. Ὁργάνωση τῆς Παιδείας στὴ Θράκη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα*, *Θρακική Ἐπετηρίδα* 8 (1991) 287-335.

56. *Ἐγγραφα τῆς Συλλογῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν ἀναφερόμενα στὴ Θράκη*, *Θρακική Ἐπετηρίδα* 9 (1992-94) 173-183.

57. *Τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως. Ὁργάνωση τῆς Παιδείας στὴ Θράκη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα*, *Θρακική Ἐπετηρίδα* 9 (1992-94) 1-18.